

พุทธทัศนะเพื่อการสร้างสรรค์สังคมไทยสมัยใหม่ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ป.อ.ปยุตฺโต)

Buddhist Vision for Renewing Modern Thai Society of Somdet Phra
Buddhaghosacariya (P.A.Payutto)

ธนภณ สมหวัง

Dhanapon Somwang

มหาวิทยาลัยศรีปทุม บางเขน

Dhanapon.so@spu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้ ผู้เขียนต้องการศึกษาถึงทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่มีต่อการนำเสนอหลักพุทธธรรมเพื่อการสร้างสรรค์สังคมไทยสมัยใหม่ โดยศึกษาวิเคราะห์ผ่านงานนิพนธ์สำคัญของท่าน ผลการศึกษาพบว่า ผลงานหลักของท่านนอกเหนือจากการนำเสนอหลักพุทธธรรมที่บริสุทธิ์ ท่านยังได้วิเคราะห์ถึงแก่นแท้ของสภาพปัญหาของสังคมไทย ที่ได้พัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ตามแบบอย่างสังคมตะวันตก จนปัจจุบันนี้สังคมไทยตกอยู่ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ สังคมไทยในปัจจุบันจึงไม่ได้เผชิญหน้ากับปัญหาอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ อันเป็นเรื่องของยุคสมัยเท่านั้น หากแต่ยังเผชิญกับปัญหารุนแรงที่เป็นพื้นฐานของปัญหาทั้งหมด อันสืบเนื่องมาจากอารยธรรมตะวันตก นั่นคือ รากฐานความคิดหรือกระบวนทัศน์ที่ผิดพลาด(มิจฉาทิฎฐิ) ซึ่งครอบงำอารยธรรมของมนุษย์ในปัจจุบัน 3 ประการ คือ การมองเพื่อนมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ โดยมีฐานะเป็นเจ้าของผู้สามารถครอบครองและพิชิตธรรมชาติได้ การมองเพื่อนมนุษย์แบบแบ่งแยกและการมองจุดมุ่งหมายชีวิตของมนุษย์ว่า จะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อมีวัตถุเสพบำเรอ ท่านจึงนำเสนอกระบวนทัศน์แบบพุทธเพื่อให้เป็นพื้นฐานของสังคมไทยสมัยใหม่ อันมีสาระสำคัญอยู่บนพื้นฐานที่ว่าสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกัน โดยต่างเป็นเหตุปัจจัยเกื้อหนุนกันและกันซึ่งจะสร้างความผสมกลมกลืน และสร้างดุลยภาพแห่งชีวิตของบุคคลทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา

ในขณะที่เดียวกันก็จะเชื่อมโยงชีวิตเข้ากับธรรมชาติแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน ทัศนะของท่านจึงเป็นแนวทางสำคัญอย่างหนึ่งต่อการสร้างสรรค์สังคมไทยสมัยใหม่

คำสำคัญ : พุทธทัศนะ, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สังคมไทย.

Abstract

The purpose of this article is to study the Buddhist viewpoints of Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A.Payutto) on the presentation and application Buddhadhamma for renewing modern Thai society by studying and analyzing through his important works. The result of this study shows that his main works, in addition to presenting the Buddhadhamma and also analyzed the essence of the problems of Thai society, that has developed the country into a modern civilization according to western society. Until now, Thai society is under the era of globalization. Therefore, Thai society today is not confronting problems due to globalization alone, which is only a matter of the era, but critical problem which is the basis of all other human problems, resulting from western civilization, that is “the problem of wrong basis of thoughts” or “the wrong paradigm”. He indicated that now culture is based on the belief that human is superior to nature, can overcome and control nature. Therefore, human can control, manage and consume nature. This wrong belief leads to the crisis of human and society in today. The world, now, is global and borderless but human’s mind is not. He has presented his Buddhist views with a Buddhist paradigm. Its essence is based on to see the truth that all things are related as cause and effect (dependent origination). In his opinion, the Buddhist paradigm will create a balance between body, mind, society and nature. It will lead to integration to make the sustainable and stable solution for man, society, and nature. His Buddhist viewpoint is alternative solution for renewing modern Thai society.

Key words: Buddhist Vision, Somdet Phra Buddhaghosacariya(P.A.Payutto), Thai society.

บทนำ

ปัจจุบันนี้ สังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ไทย ทั้งปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม รวมทั้งปัญหาทางด้านธรรมชาติแวดล้อม จึงมีความพยายามจากทุกภาคส่วน ในการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาและนำเสนอแนวทางในการสร้างสรรค์สังคมไทยด้วยมิติต่างๆ แนวคิดหนึ่งที่สำคัญก็คือ การวิเคราะห์และนำเสนอจากมุมมองทางด้านพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม คือ แนวคิดทางด้านศาสนา จึงเป็นอีกแนวคิดและมาตรการหนึ่งที่สำคัญ และเชื่อมั่นว่าสามารถที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมได้อย่างยั่งยืน แม้ว่าจะได้ผลช้าก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย ที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย ยืนยันได้ว่า พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน อย่างน้อยก็เริ่มปรากฏตัวมาตั้งแต่กำเนิดรัฐไทยในสมัยกรุงสุโขทัยสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยผ่านบทบาทของพระสงฆ์ที่ได้แพร่สอนธรรมแก่ประชาชนโดยตรงและผ่านการประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ พระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสังคมไทยมาช้านาน จนนักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยก็คือประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนานั้นเอง (Phra Rajavaramuni,1990 : 11) ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมไทย จนกลายเป็นที่มาของศิลปะ วัฒนธรรมและจารีตประเพณีของชนชาติไทย

การพิจารณาถึงแนวคิดและบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างสรรค์สังคมไทย จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ถูกนำเสนอเพื่อการสร้างสรรค์สังคมไทย บทความนี้จึงต้องการศึกษาถึงทัศนะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญในยุคปัจจุบัน คือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พระมหาเถระผู้เป็นนักปราชญ์ร่วมสมัยของสังคมไทย ที่ได้นำเสนอหลักพุทธธรรมที่เชื่อได้ว่า มีความเที่ยงตรงตามหลักของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ดังปรากฏเป็นงานนิพนธ์หลักของท่านคือพุทธธรรมที่ถือได้ว่าเป็นงานนิพนธ์ทางพระพุทธศาสนาที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งในโลกพระพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากนี้แล้ว ท่านยังได้นำเอาหลักพุทธธรรมมานำเสนอเพื่อการประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในมิติต่างๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา สิ่งแวดล้อม ตลอดจนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผู้เขียนจึงมีความสนใจในการศึกษาถึงพุทธทัศนะของท่านในการนำเสนอหลักพุทธธรรมเพื่อการสร้างสรรค์สังคมไทยสมัยใหม่ โดยการศึกษาและวิเคราะห์ผ่านผลงานของท่านที่สำคัญหลาย ๆ เล่ม ทั้งผลงานทางด้านพุทธธรรมโดยตรง และผลงานที่เป็นการวิเคราะห์สภาพของสังคมไทยและการ

ประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ากับสังคมไทย ลักษณะเด่นผลงานของท่านนอกจากจะเป็นการนำเสนอหลักพุทธธรรมบริสุทธิ์แล้ว ยังมีผลงานที่โดดเด่นในการบูรณาการพระพุทธศาสนาเข้ากับการพัฒนาสังคมไทยอีกด้วย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นพระนักปราชญ์ที่สำคัญของไทยในปัจจุบัน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความเป็นเลิศทางวิชาการและได้รับการยอมรับในวิชาการทั้งในด้านพระพุทธศาสนา การศึกษา เศรษฐศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังได้ได้อุทิศชีวิตต่องานพระศาสนา โดยมีวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่าย มีวัตรปฏิบัติที่อ่อนน้อมถ่อมตนให้ความสำคัญและความสนใจต่อบุคคลที่เข้าพบโดยไม่เลือกชาติ ศาสนา ผิวพรรณ และเพศ จนได้รับการยกย่องว่ามีวัตรปฏิบัติที่งดงามยิ่ง ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อวงวิชาการพระพุทธศาสนาและต่อมวลมนุษยชาติอย่างหาที่เปรียบได้ยาก รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีของพระสงฆ์และมวลมนุษย์ทั่วไป

โดยทั่วไปแล้วธรรมนิพนธ์หลักของท่าน นอกจากเป็นการอธิบายหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเที่ยงตรง ครอบคลุม และลุ่มลึกดังเช่นพุทธธรรมที่เป็นผลงานที่ยอดเยี่ยมที่สุดแล้ว ผลงานที่โดดเด่นอีกจำนวนมากของท่าน ยังได้วิเคราะห์เหตุปัจจัยความเป็นมาของรากฐานความคิดของระบบต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐานของสังคมยุคปัจจุบัน และใช้หลักพุทธธรรมเป็นหลักในการวิเคราะห์ระบบเหล่านี้อย่างถึงแก่น ผลงานของท่านจึงครอบคลุมศาสตร์ต่าง ๆ อันเป็นรากฐานแห่งระบบของมนุษย์ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐศาสตร์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ การศึกษา การพัฒนา สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นิติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ สิทธิมนุษยชน สันติภาพ และอื่น ๆ

นอกเหนือจากวิเคราะห์รากฐานความคิดของระบบต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบันโดยตรงแล้ว สิ่งที่ท่านให้ความสำคัญมากที่สุดประการหนึ่งก็คือ การวิเคราะห์ถึงการพัฒนาประเทศไทย แม้ว่าโดยความเป็นจริงจะเป็นการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของสังคมไทยกับพระพุทธศาสนา แต่ท่านก็มองว่าพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างสรรค์สังคมไทยตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาจนปัจจุบัน และท่านได้วิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยผ่านการพัฒนา โดยท่านมองว่าเมื่อสังคมไทยพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญสมัยใหม่ตามแบบอย่างสังคมตะวันตก หรือรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมาเป็นฐานในการพัฒนาประเทศนั้น พระพุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อมบทบาทที่มีต่อสังคมไทยมากยิ่งขึ้น และเริ่มหันไปรับเอาความเจริญแบบตะวันตกมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาประเทศ

กรณีศึกษาการพัฒนาประเทศไทยตามแบบอย่างตะวันตก ที่ท่านได้ยกมาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ที่เป็นรูปธรรมมากที่สุด เห็นจะได้แก่ การหยิบยกเอาสังคมอเมริกันมาอธิบายและวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงภูมิหลัง พัฒนาการ และสภาพของโลกยุคปัจจุบัน ดังผลงานที่สำคัญ ๆ เช่น มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย (2528), การพัฒนาที่ยั่งยืน (2538) มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์ (2542), พระธรรมทูตไทย : เบิกทางสู่อารยธรรมใหม่ (2545) รู้จักอเมริกา หันมาดูศักยภาพของไทย (2546) เป็นต้น

ท่านได้อธิบายเหตุผลในการยกเอาสังคมอเมริกันมาเป็นตัวอย่างดังกล่าวนี้ คงมิใช่เพราะท่านเห็นว่าอเมริกาเป็นประเทศผู้นำของโลก ที่มีความก้าวหน้าที่ยิ่งใหญ่ และขยายอิทธิพลไปทั่วโลก จนหลาย ๆ คน และหลายประเทศยึดถือเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมของตนเท่านั้น เหตุผลสำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ทำให้ท่านวิเคราะห์สังคมอเมริกันเป็นพิเศษ ก็เพราะท่านเห็นว่า สังคมอเมริกัน มีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อชีวิต ต่อสังคมไทย ของเรา และต่อชะตากรรมของโลก เป็นชนชาติเป็นประเทศ และเป็นสังคมที่มีกำลังอำนาจทั้งทางการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในปัจจุบัน และคนไทยก็มีค่านิยมเลียนแบบวิถีชีวิตอย่างอเมริกันนั้นด้วย

ในหนังสือมองอเมริกาแก้ปัญหาไทย (พระราชวรานี, 2528 : 41-48) ท่านได้ยกเหตุผลหลักประการหนึ่ง ในการวิเคราะห์สังคมอเมริกา ก็เพื่อสะท้อนให้เห็นปัญหาของอารยธรรมปัจจุบันผ่านสังคมอเมริกัน ที่แม้จะเป็นประเทศที่ปรากฏตัวเด่นออกมาในยุคปัจจุบันว่า เป็นสังคมที่นิยมความเป็นอิสระเสรี มีสมานภาพ และเป็นตัวชูในเรื่องสิทธิมนุษยชน พร้อมกันนั้น ผู้คนจำนวนมากในโลกปัจจุบัน ก็ชื่นชมเชื่อถือด้วยความไม่รู้ชัดเจนถ่องแท้ ถึงกับเหมือนจะเอาสังคมอเมริกันเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์สังคมแห่งสันติสุข อีกทั้งสังคมอเมริกันนั้น ก็มีปัญหาพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะของตนที่จะต้องแก้ไขคล้ายปมอีกเป็นอันมาก บุคคลที่คิดสร้างสรรค์จะต้องรู้เข้าใจอย่างถูกต้องและเท่าทัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้หลงละเลิงตกอยู่ในความประมาท แม้แต่ถ้าใครยอมรับสังคมอเมริกันว่าเป็นสังคมที่เจริญรุ่งเรืองดีมีความสุขที่สุด ก็จะได้คิดขึ้นว่า แม้แต่สังคมที่ถือว่าอยู่ในกฎกติกาพัฒนาแล้วอย่างสูงสุดของโลกเวลานี้ ก็ยังอยู่ห่างไกลจากความเป็นสังคมที่พึงปรารถนา

เมื่อสังคมไทยได้พัฒนาประเทศตามแบบอย่างสังคมตะวันตก ยิ่งทำให้สังคมไทยประสบปัญหาอย่างมากมาย เพราะท่านชี้ให้เห็นว่าสภาพของสังคมอเมริกันแตกต่างกันอย่างยิ่งกับสภาพภูมิหลังของสังคมไทยที่มีได้มีภูมิหลังในการพัฒนาและสร้างสรรค์ประเทศที่มีรากฐานทางสังคม

อุตสาหกรรม และสังคมไทยไม่มีวัฒนธรรมอุตสาหกรรมแบบตะวันตก หากแต่สังคมไทยเป็นสังคมที่รับเอาแบบอย่างความเจริญของสังคมตะวันตก ก้าวขั้นตอนมาเป็นสังคมบริโภคนิยม การพัฒนาตามแบบอย่างสังคมตะวันตกของไทยจึงมีลักษณะที่ว่าบางอย่าง สังคมไทยตามแต่เปลือก ไม่ได้เอาเนื้อมาด้วย บางอย่าง ตามตะวันตก แต่ล้าหน้าเลยตะวันตกไป บางอย่าง ตามแต่ตามไม่ครบกระบวนการ และบางอย่างไปตามเรื่องที่ตะวันตกเองก็ผิดอยู่แล้ว ก็เลยผิดไปด้วย ผลของการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างตะวันตก จึงมีลักษณะที่เรียกว่า "Modernization Without Development - ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา" ซึ่งมีความหมายว่า ประเทศไทยมีความทันสมัยจริง แต่ไม่ได้พัฒนาขึ้นมาในวัฒนธรรมของตัวเอง

ในปัจจุบันนี้ แม้โลกได้พัฒนาจนมีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน โดยเฉพาะภาวะที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ ที่ทำให้โลกทั้งโลกได้เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลายเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านโลกนั้น ท่านเห็นว่า ยิ่งโลกมีความเจริญก้าวหน้าและเชื่อมโยงถึงกันอย่างไรที่เป็นอยู่นี้ ปัญหาต่าง ๆ ก็ยิ่งแผ่ขยายถึงกันมากยิ่งขึ้น วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและสังคมโลกในปัจจุบันนี้ นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิกฤตการณ์ของปัจจุบันที่เกิดจากและเชื่อมโยงกับปัญหาอื่น ๆ ท่านเห็นว่า ที่ผ่านมา แม้สงครามเย็น(Cold War) อันเป็นสงครามที่เกิดจากภาวะความตึงเครียดของอุดมการณ์ที่แตกต่างกันของค่ายมหาอำนาจ จะสิ้นสุดลงไปพร้อมกับการสิ้นสุดของศตวรรษที่ 20 แต่ศตวรรษที่ 21 ก็ได้ทิ้งมรดกให้แก่ศตวรรษที่ 21 ไว้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นภัยจากสงคราม ปัญหาการก่อการร้าย ปัญหาการอพยพและลี้ภัย ความรังเกียจในด้านเชื้อชาติ ศาสนาและสีผิว ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสียหาย รวมทั้งปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (พระธรรมปิฎก, 2544 : 1-6) ท่านเห็นว่า แนวทางการพัฒนาและปัญหาต่างๆ ที่มนุษย์ประสบอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่สามารถที่จะนำพามนุษย์ไปสู่สันติวัฒนธรรมและอารยธรรมที่ยั่งยืนให้แก่มนุษย์ได้

ท่านได้วิเคราะห์สภาพของความเจริญก้าวหน้าในปัจจุบันนี้ โดยได้ตั้งข้อสังเกตให้พิจารณาไปถึงรากฐานของแนวคิดที่เป็นรากฐานของอารยธรรมโลกในปัจจุบัน ซึ่งท่านเห็นว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่มนุษย์ประสบอยู่ในปัจจุบัน ไม่ได้อยู่ที่เรื่องของยุคสมัยเท่านั้น แต่ปัญหาที่รุนแรงที่เป็นพื้นฐานปัญหาทั้งหมดของมนุษย์ในปัจจุบัน ก็คือ ปัญหาอันสืบเนื่องมาจากรากฐานความคิดที่ผิดพลาด ซึ่งนำหายนะและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มากมายมาสู่มนุษย์ สังคม และธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งจะเห็นได้ว่า

แม้แต่นักคิดและนักวิชาการในโลกตะวันตกปัจจุบันจำนวนมากก็ยอมรับในประเด็นนี้แล้ว (พระธรรมปิฎก, 2541 : 64-65) ท่านวิเคราะห์ว่า ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้มีรากฐานมาจากอารยธรรมกรีก อันเป็นรากฐานอารยธรรมของตะวันตกที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และถือว่าเป็นอารยธรรมของโลกในปัจจุบัน สรุปได้เป็น 3 ขั้นตอน (พระธรรมปิฎก, 2537 : 51-52) คือ

1. การมองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และจากธรรมชาติดังกล่าวนี้นี้ ทำให้ก้าวไปสู่ขั้นตอนที่ 2 คือ
2. การเห็นว่า มนุษย์นั้นอยู่เหนือธรรมชาติ เป็นนาย เป็นผู้ครอบครองและเป็นผู้สามารถที่จะจัดการธรรมชาติหรือพิชิตธรรมชาติได้ ซึ่งนำไปสู่ขั้นตอนที่ 3 คือ
3. การเข้าไปจัดการ ควบคุมและบริโภคนิคมธรรมชาติหรือพิชิตธรรมชาติ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ตามความพอใจและตามความสามารถของตน

ดังนั้น ท่านจึงเห็นว่า สายความคิดของอารยธรรมตะวันตกเกือบทั้งหมดที่แสดงออกผ่านปรัชญา ศาสนา และวิทยาการต่าง ๆ รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ทั้งในฝ่ายทุนนิยมหรือสังคมนิยม ล้วนตั้งอยู่บนรากฐานความคิดนี้ทั้งสิ้น (พระธรรมปิฎก, 2537 : 52) พัฒนาการแห่งการสร้างสรรคความเจริญก้าวหน้าของโลกในปัจจุบัน ที่แสดงออกผ่านอารยธรรมตะวันตกไม่ว่าจะเป็นศาสตร์และวิทยาการสาขาต่างๆ จึงก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ให้กับโลก ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญร้ายแรงไม่เบาไปกว่าความสำเร็จเหมือนกัน (พระเทพเวที, 2535 : 10) ไม่ว่าจะเป็นการคิดค้นทางด้านวิทยาศาสตร์และการสร้างสรรค์เทคโนโลยี จนกระทั่งการนำไปสู่การสร้างสังคมอุตสาหกรรมเพื่อการสร้างสิ่งปรนเปรอคือวัตถุให้กับมนุษย์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะมีความเชื่อรองรับว่ามนุษย์จะมีความสุขเมื่อมีความร่ำรวยพร้อมทางด้านวัตถุ ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวแทนรากฐานความคิดดังกล่าวทั้งสิ้น (พระธรรมปิฎก, 2541 : 127-128)

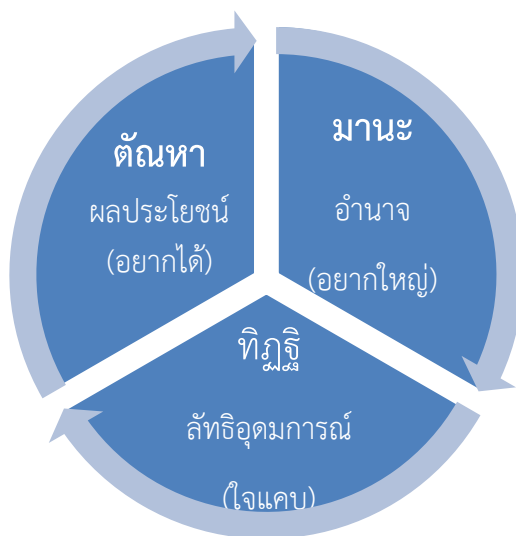
สังคมมนุษย์ในปัจจุบันจึงเป็นสังคมที่มีรากฐานอยู่บนวัฒนธรรมบริโภคนิยม ที่ดำเนินไปในลักษณะที่เบียดเบียนมนุษย์ด้วยกันเองและเบียดเบียนธรรมชาติ เพื่อนำมาปรนเปรอตนเอง โดยมีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญ รากฐานความคิดที่มองมนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ สามารถที่จะพิชิตธรรมชาติ ครอบงำและจัดการธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ เพื่อแสวงหาความสุขจากธรรมชาตินี้ นอกจากจะทำให้มนุษย์พยายามแข่งขันเพื่อเอาชนะกัน คอยแก่งแย่งผลประโยชน์และเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ซึ่งก็มีลักษณะเดียวกันกับโลก

สมัยที่อยู่ภาวะสงครามเย็นนั่นเอง (พระธรรมปิฎก, 2540:14) นอกจากนี้แล้ว ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นไปในลักษณะทำลายซึ่งกันและกัน และมนุษย์พยายามที่จะเอาเปรียบธรรมชาติมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติมากขึ้น ไม่ว่าจะโดยการนำเอาทรัพยากรมาใช้เกินความจำเป็น หรือการผลิตของเสียแก่ธรรมชาติ ธรรมชาติเองก็จะเบียดเบียนและลงโทษมนุษย์ตอบแทน ไม่ว่าจะโดยการเกิดเหตุการณ์วิปริตในธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ปฏิกิริยาเรือนกระจก(greenhouse effect) เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนี้แม้ว่าในปัจจุบันนักปราชญ์ทางตะวันตกจะได้หันกลับมามองว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแวดล้อม แต่ก็ยังเป็น การมองธรรมชาติว่า เป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ที่มนุษย์สามารถเข้าไปจัดการได้ ดังคำที่เรียกธรรมชาติว่า สิ่งแวดล้อม(ของมนุษย์) หรือคำว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แทนที่จะมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมนุษย์เองก็เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งด้วย

ปัจจุบันนี้ แม้ท่านจะเห็นว่า ตะวันตกได้เริ่มสำนึกผิดในรากฐานความคิดเหล่านั้นแล้วในระดับปฏิบัติการ โดยการหาทางเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาใหม่ รวมทั้งสำนึกผิดในระดับภูมิปัญญาหรือรากฐานความคิด ซึ่งถือได้ว่า เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ที่ถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติครั้งที่ 3 (the third revolution) ก็ตาม ท่านยังเห็นว่า แม้ตะวันตกจะเปลี่ยนความคิดไปว่า ให้เลิกมองธรรมชาติแยกต่างหากจากมนุษย์ ให้มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ก็ยังเป็นการมองออกไปข้างนอกคือ มองว่าจะเอาอย่างไรกับธรรมชาติ ไม่ได้มองว่า จะเอาอย่างไรกับตนเอง(พระธรรมปิฎก, 2537 : 63-64) ลักษณะดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ชัดเจนผ่านพัฒนาการของการศึกษาระบบนิเวศของตะวันตก เช่นเดียวกัน ที่แรกเริ่มนั้น นิเวศวิทยาของตะวันตกเป็นเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับพืชและสัตว์เท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ต่อมาจึงมีการศึกษาระบบนิเวศประยุกต์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ แต่ก็เกี่ยวข้องในแง่ที่มนุษย์จะไปเอาประโยชน์จากระบบนิเวศของพืชและสัตว์ เพื่อรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์เอง และในช่วงท้ายจึงมีมนุษย์นิเวศวิทยา (Human Ecology) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยโยงระบบนิเวศเข้ามาหาตัวมนุษย์มากขึ้น โดยยึดเอาผลกระทบต่อมนุษย์เป็นจุดเน้นที่สำคัญ (พระธรรมปิฎก, 2537 : 63-64) เพื่อที่ก่อให้เกิดดุลยภาพขึ้นในธรรมชาติ เพื่อที่จะให้มนุษย์สามารถที่จะอยู่รอดได้ดียิ่งขึ้น

ท่านเห็นว่า ปัญหาต่างๆ ที่มนุษย์เผชิญอยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นภาวะที่ขาดสันติภาพ ถึงแม้ว่าโลกจะไม่มีสงครามก็ตาม แต่สังคม “อาจจะมิสงบราบรื่นก็ได้ คือ สังคมที่คนไม่มีความช่วยเหลือ

เกี่ยวคู่กัน มีการแก่งแย่ง แข่งขัน มุ่งหาผลประโยชน์ แย่งชิงกันอยู่ตลอดเวลา”(พระธรรมปิฎก, 2540 : 17-18) ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ เมื่อวิเคราะห์แล้ว ท่านเห็นว่า มีสาเหตุสำคัญมาจากจิตใจของมนุษย์นั่นเอง กล่าวคือ ความทะยานอยากได้ผลประโยชน์ (ตัณหา) ความมักใหญ่ปรารถนาอำนาจที่จะครอบงำจัดการผู้อื่นและความใฝ่ทรพย์ใฝ่อำนาจ (มานะ) และความยึดมั่นคิดแต่จะยึดเยียดบังคับความเชื่อถือศาสนา ลัทธินิยมอุดมการณ์ของตนแก่ผู้อื่น (ทิฏฐิ) (พระธรรมปิฎก ใน ฉัตรนคร องค์กรสิงห์, 2545 : 14) ดังปรากฏในแผนภาพที่ 1

แผนภาพ 1 รากฐานจิตใจของมนุษย์ในระบอบวัฒนธรรมปัจจุบัน

อิสรภาพและความสุข : รากฐานวัฒนธรรมที่ยั่งยืนในสังคมปัจจุบัน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ จึงเห็นว่า ตัณหา มานะ และทิฏฐิ เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่างๆ ที่ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า ลิตรอนสันติภาพหรือทำลายสันติภาพ แต่กิเลส 3 ตัวนี้เกิดขึ้นที่ไหน ก็ก่อตัวขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เพราะฉะนั้น ในที่สุดก็ต้องมาแก้ปัญหาที่จิตใจของคน การแก้ปัญหาที่จิตใจของคน (พระธรรมปิฎก, 2540 : 23) แนวทางในการสร้างสันติภาพในระดับวัฒนธรรมจึงต้องเริ่มต้นในระดับจิตใจของบุคคลก่อน และท่านเห็นว่า สันติภาพกับความสุขเป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้น การที่จะสร้างสันติขึ้นมาได้นั้น จะต้องทำให้บุคคลมีความสุขก่อน เพราะคนเราถ้าไม่มีความสุข มีแต่ความเร่าร้อน ความกระวนกระวาย ก็จะทำให้เป็น

ทุกข์ เป็นความไม่สงบอยู่ในตัว เป็นความไม่สันติ คนที่มีความทุกข์จึงมีสันติไม่ได้ สันติกับความสุข จึงเป็นสิ่งที่มาคู่กันดังคำที่พูดกันว่า “สันติสุข” (พระธรรมปิฎก, 2538 : 5)

ท่านได้แบ่งความสุขออกเป็น 2 ประเภท คือ ความสุขที่ขึ้นอยู่กับวัตถุ และความสุขที่ไม่ได้ ขึ้นกับวัตถุ แต่เกิดจากการพัฒนาตัวเองและความเป็นอิสระจากวัตถุทั้งหลาย การที่บุคคลจะมีความสุขได้ นั้น จึงต้องพัฒนาจิตใจให้มีอิสรภาพหรือหลุดพ้นจากการครอบงำ ความหลงยึดติดอยู่ใน สิ่งต่างๆ นั่นก็คือ บุคคลจะดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขจะต้องมีอิสรภาพ 3 ชั้น คือ (พระธรรมปิฎก, 2544 : 23-24) กล่าวคือ

1. อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม คือ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ แวดล้อมอย่างปลอดภัยจากความติดขัดบีบคั้น เช่น มีความปลอดภัยจากการขาดแคลน สิ่งจำเป็นพื้นฐานของชีวิต เช่น ปัจจัย 4 และพ้นจากภัยธรรมชาติ รวมทั้งการมีชีวิตอยู่ อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ
2. อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ สามารถอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ ด้วยกัน ปลอดภัยจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความเป็นมิตรช่วยเหลือกันและกัน
3. อิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตนเอง ความสามารถในการฝึกฝนตนเองให้เป็นอยู่ได้โดย ลำพังมีจิตใจที่พ้นจากอำนาจบีบคั้นครอบงำของกิเลส และสามารถมีความสุขด้วยตัวเอง มากขึ้น

ท่านเห็นว่า การที่บุคคลจะเข้าถึงอิสรภาพดังกล่าวได้นั้น การศึกษานับเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ที่สุดที่จะสร้างคนให้มีอิสรภาพและความสุข ในทัศนะของท่าน การศึกษาจึงมิใช่เป็นเพียงเครื่องมือใน การพัฒนาคนให้มีความสุข หากแต่เป็นตัวการพัฒนาที่แท้จริงเลยทีเดียว (พระธรรมปิฎก, 2532 : 5) ทั้งนี้ ก็เพราะท่านเห็นว่า ธรรมชาติของมนุษย์แม้จะมีความโน้มเอียงไปในทางแสวงหาผลประโยชน์ แข่งขันแย่งชิงกันเอง แต่มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษที่แตกต่างไปจากสัตว์ชนิดอื่นตรงที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ จนสามารถก้าวไปสู่ความเป็นสัตว์ประเสริฐ ที่สามารถสร้างสรรค์ อารยธรรมได้ แต่การที่มนุษย์จะสามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้นั้น จะต้องอาศัยการเลี้ยงดูและ การศึกษาเป็นสำคัญ ซึ่งท่านเห็นว่า ระบบครอบครัวเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่จะสร้างพื้นฐาน วัฒนธรรมสันติภาพขึ้นมา เพราะในระบบครอบครัวนั้น บิดามารดาจะเป็นผู้ให้สิ่งจำเป็นพื้นฐาน

ทางด้านวัตถุ เช่น อาหาร แก่บุตรผ่านความรักและความเมตตาของบิดามารดา นี่จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ

การพัฒนาสังคมไทยในวิถีแห่งสันติให้มีขึ้นมาได้โดยเริ่มต้นในครอบครัวนั้น ท่านเห็นว่า เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการศึกษาที่แท้จริง ก่อนที่จะส่งผ่านไปสู่อะบบการศึกษาอื่นสืบไป การสร้างสันติวัฒนธรรมในทัศนะของท่าน จึงเป็นการสร้างด้วยวิถีทางการศึกษา ซึ่งแม้ว่าจะเห็นผลช้าไม่เหมือนกับการสร้างสันติภาพด้วยการยุติสงคราม แต่ผลที่ได้รับจะถาวรมั่นคง และนำไปสู่วัฒนธรรมสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะการศึกษาจะช่วยในการพัฒนามนุษย์ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจและสติปัญญาในการที่จะมองเห็นปัจจัยและความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งอย่างเชื่อมโยงอิงอาศัยกันและกัน

ทั้งนี้ ท่านมีความเชื่อว่า ถ้ามนุษย์มีความสัมพันธ์และทำที่ที่ต่อสรรพสิ่งอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้เกิดดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และจะส่งผลให้องค์ประกอบแห่งการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง 3 ประการ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม เป็นไปอย่างประสานกลมกลืนสอดคล้องกัน ซึ่งท่านได้อธิบายและตีความจากหลักพระรัตนตรัยนั่นเองว่า พระพุทธ ก็คือตัวแทนของมนุษย์ พระธรรม ก็คือ ธรรมชาติ และพระสงฆ์นั้นก็คือ ตัวแทนของสังคม ดังแสดงในแผนภาพที่ 2

แผนภาพ 2 องค์ประกอบแห่งการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง

ท่านจึงนำเสนอว่า การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์นั้น จะต้องเป็นไปในลักษณะแห่งองค์รวมและอาศัยความเป็นไปอย่างประสานและเกื้อกูลกันของระบบแห่งความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้งสามดังกล่าวคือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ในระบบแห่งมนุษย์นั้น ประกอบไปด้วยพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา ในระบบแห่งธรรมชาตินั้น ก็คือระบบแห่งนิเวศที่ประกอบไปด้วยสิ่งมีชีวิต

และสิ่งไม่มีชีวิตอีกมากมาย และระบบแห่งสังคมนั้น ก็คือ ระบบแห่งเจตจำนงของมนุษย์ ที่แยกย่อย
ออกเป็นระบบการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ระบบเทคโนโลยีเป็นต้น (พระธรรมปิฎก,
2541 : 237-262)

สร้างสรรค์สังคมไทยด้วยวัฒนธรรมพุทธศาสนา

จะเห็นได้ว่า เมื่อวิทยาการและศาสตร์ต่าง ๆ ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีได้เริ่มไหลบ่าเข้ามาสู่สังคมไทยนั้น มีข้อที่แตกต่างไปจากแหล่งกำเนิดเดิมในประเทศ
ตะวันตกมาก ที่เกิดมาจากภูมิหลังของสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเพียรพยายามที่จะแก้ไขปัญหาความ
ขาดแคลน ต่อสู้สร้างสรรค์เพื่อให้เกิดผลผลิตต่าง ๆ ขึ้น จนทำให้เกิดระบบอุตสาหกรรมขึ้นมา จึงมี
ส่วนในการสร้างพื้นฐานให้คนในสังคมตะวันตกมีข้อได้เปรียบในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มาพร้อมกับสภาพจิตใจที่มีความใฝ่รู้และใฝ่สิ่งยาก (พระธรรมปิฎก, 2542 : 117) คนตะวันตกจึงมีจิตใจ
แบบวิทยาศาสตร์และได้พัฒนาเทคโนโลยีมาพร้อมกับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ คือ "การที่บุคคลมี
ลักษณะจิตใจแบบใฝ่รู้ ชอบเหตุผล ชอบพิสูจน์ ทดลอง ไม่ยอมเชื่ออะไรง่าย ๆ" นั่นเอง ในขณะที่
สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพื้นฐานแห่งความอุดมสมบูรณ์มาก มีภูมิอากาศภูมิประเทศที่อยู่สบาย ดังคติที่
แสดงภูมิลักษณะของไทย คือ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ดังนั้น จึงไม่ต้องดิ้นรน ต่อสู้หรือ
ขยันหมั่นเพียรก็มิได้อยู่มีกิน และเมื่อเงื่อนไขต่าง ๆ เปลี่ยนไป วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามา คน
ไทยก็ก้าวไปสู่การเป็นนักบริโภคที่ไม่มีความสามารถในการผลิต ความสัมพันธ์ของคนไทยกับ
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีปัญหาที่สำคัญอยู่ 2 ประการ (พระธรรมปิฎก, 2542 : 112) คือ
ประการแรก สังคมไทยไม่มีพื้นฐานวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ คือ คนไทยขาดวิถีชีวิตจิตใจที่ชอบใฝ่รู้
ชอบเหตุผล ไม่ใช่ง่าย ไม่หลงงมงาย ชอบค้นคว้า ชอบพิสูจน์ทดลอง และชอบวิเคราะห์สืบสาวหา
เหตุปัจจัย หรืออาจจะเรียกว่า *ขาดความใฝ่รู้* และประการที่สองสังคมไทยไม่มีพื้นฐานวัฒนธรรม
อุตสาหกรรมหรือวัฒนธรรมแห่งการสร้างสรรค์ สังคมไทยไม่มีฐานแห่งการเป็นนักผลิต ทั้งนี้ก็
เพราะว่าสังคมไทยมีภูมิหลังของชีวิตที่สุขสบาย ถือกติว่า ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ธรรมชาติอันวย
มีความอุดมสมบูรณ์ จึงไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้หรือสร้างสรรค์สิ่งใด ๆ และยิ่งเมื่อรับเทคโนโลยีที่คนอื่นผลิต
แล้วเข้ามา ก็ยิ่งส่งเสริมการเสพบริโภคมากยิ่งขึ้น และนำไปสู่ความเป็นคนมักง่าย ขาดความเพียร
พยายาม เห็นแก่ความสนุกสนานและสะดวกสบาย หรืออาจจะเรียกว่า *ขาดความใฝ่รู้* แม้การ
รับเอาเทคโนโลยีของคนไทยก็รับเอามาใช้ตั้งเสียศาสตร์ ดังท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า "โดยทั่วไปถือว่า

วิทยาศาสตร์คู่กับเทคโนโลยี แต่น่าสังเกตว่า เวลานี้คนไทยไม่ค่อยรู้จักและไม่สนใจวิทยาศาสตร์ แต่ชอบใช้เทคโนโลยี (เชิงเสพเชิงบริโภค) ยิ่งกว่านั้น ยังจับคู่มือเอาเทคโนโลยีมาเข้ากับไสยศาสตร์ โดยเชื่อไสยศาสตร์และใช้เทคโนโลยี กลายเป็นว่า ไสยศาสตร์กับเทคโนโลยีเกือหนุนกันไปได้ดีในสังคมไทย”(พระธรรมปิฎก, 2542 : 87)

การที่จะแก้ไขปัญหาสังคมไทยที่กำลังก้าวไปสู่การเป็นประเทศที่ทันสมัยอย่างตะวันตกนั้น คนไทยจะต้องมีความเข้าใจในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างชัดเจนว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมิใช่อาหารสำเร็จรูป ที่เราสามารถนำมาใช้ได้เลย หากแต่เป็นกระบวนการคิด การค้นคว้าหาความรู้ อย่างเป็นระบบ สืบสาวเหตุปัจจัยให้พบความจริงของสิ่งต่าง ๆ มิใช่เป็นองค์ความรู้สำเร็จรูปที่จะต้องท่องจำแล้วนำมาใช้ (พระธรรมปิฎก, 2542 : 132)

นอกจากนี้ ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนนั้น ก็คือ คนไทยจะต้องมีวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง ที่ก้าวจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่ยังมีข้อบกพร่อง ไม่สมบูรณ์อยู่ นั่นคือ จะต้องรื้อฟื้นวัฒนธรรมพุทธศาสนาขึ้นมา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ เป็นวัฒนธรรมแห่งการที่ต้องรู้หรือวัฒนธรรมแห่งปัญญาความใฝ่รู้ และเป็นวัฒนธรรมแห่งการที่ต้องทำหรือพึงตนและทำตนให้เป็นที่พึง(พระธรรมปิฎก , 2542 : 132) สังคมไทยจะต้องหันมาพิจารณาภูมิปัญญาไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานให้มากขึ้น พร้อมกับตรวจสอบว่า มีศักยภาพที่เต็มเปี่ยมในการที่จะสร้างสรรค์สังคมไทยให้ก้าวหน้าต่อไปได้เพียงใดอีกด้วย ดังนั้น การนำเสนอหลักพุทธธรรมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาสังคมไทยในปัจจุบันนี้ จึงเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่พึงพิจารณาในปัจจุบัน เพื่อก้าวไปสู่ความยั่งยืนทั้งของสังคมไทยและสังคมโลก

บทสรุป

ปัญหาต่าง ๆ ที่สังคมไทยสมัยใหม่และสังคมโลกกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงรากเหง้าของปัญหาที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมตะวันตก ก่อให้เกิดปัญหาทั้งในหมู่มนุษย์ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ สติปัญญา ตลอดจนปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม การสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมไทยไปสู่อนาคตบนพื้นฐานวัฒนธรรมตะวันตกนั้น เป็นสิ่งที่ควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างแท้จริง ในขณะเดียวกัน การกลับมารื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทยคือ พระพุทธศาสนาที่ได้เคยมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมไทยมายาวนาน ดังที่

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้นำเสนอนั้น นอกจากจะเป็นเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมไทยสมัยใหม่ ที่สามารถบูรณาการพุทธธรรมกับความเจริญสมัยใหม่แล้ว ยังจะเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของการพัฒนาในปัจจุบันที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง ที่นอกเหนือจากการพัฒนามนุษย์ทั้งในด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาแล้ว ยังจะช่วยให้สังคมปัจจุบันนี้มีความเชื่อมั่นในศักยภาพแห่งการสร้างสรรค์ของมนุษย์ว่า เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพ มีความสัมพันธ์ที่ดีงามถูกต้องต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม

References

- ฉัตรนคร องคสิงห์(แปลและเรียบเรียง).(2545). *นางาซากิ : เสียงกรวยแห่งสันติ*. แปลและเรียบเรียงจาก The Bells of Nagasaki by Dr.Takashi Nagai, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต).(2535). *อารยธรรมไทย : ทางเลือกออกจากยุคพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2538).*การสร้างสันติภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2538). *สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข*. พิมพ์ครั้งที่5, กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2537).*คนไทยกับป่า*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย.
- _____. (2540).*การศึกษาเพื่อสันติภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2542).*การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. (2541).*การพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
- _____. (2544).*พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21*. พิมพ์ครั้งที่ 15, กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ สวายจำกัด.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต).(2528). *มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Phra Rajavaramuni(P.A.Payutto) (1990). *Thai Buddhism in the Buddhist World*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya.